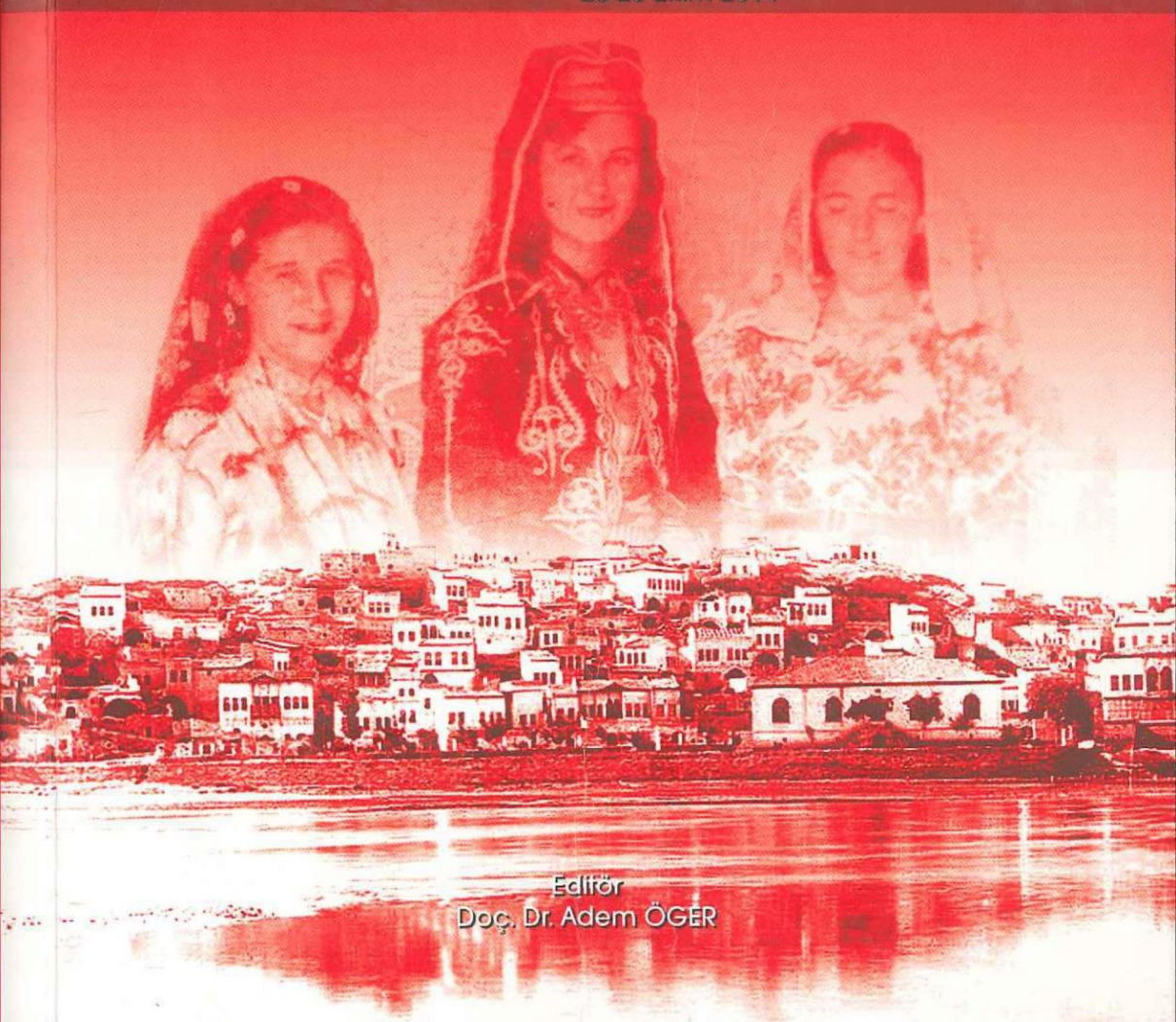
T.C. Avanos Kaymakamlığı

AVANOS

Sempozyumu

bildirileri

23-25 Ekim 2014

Editör
Doç. Dr. Adem ÖGER

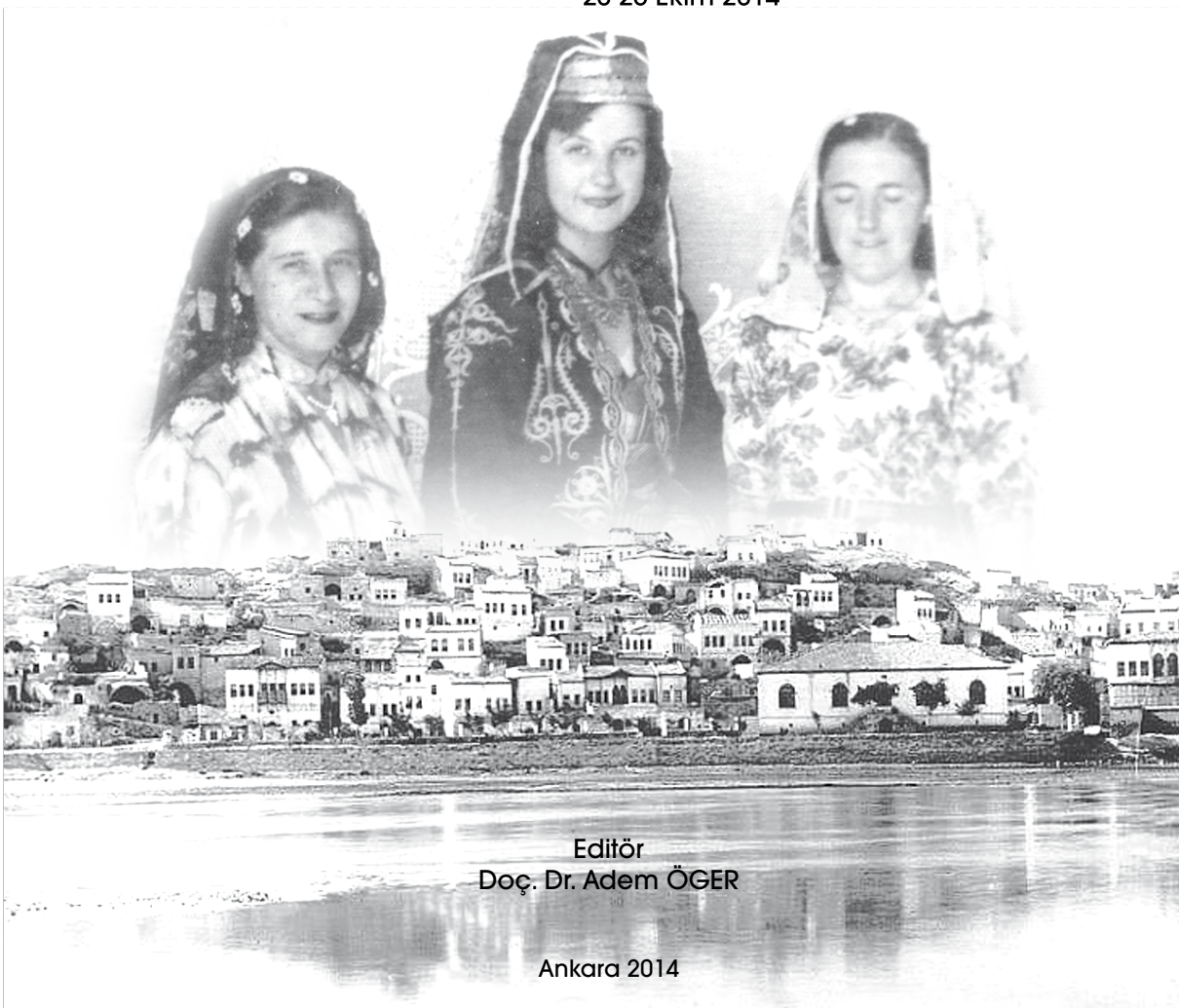
T.C. Avanos Kaymakamlığı

AVANOS

Sempozyumu

bildirileri

23-25 Ekim 2014

Editör
Doç. Dr. Adem ÖGER

Ankara 2014

Avanos Sempozyumu Bildirileri

Editör
Doç. Dr. Adem ÖGER

ISBN: 978-605-4692-72-9

Ön Kapak Resim
Mükremin TOKMAK

Arka Kapak Resim
Mustafa TAŞKIN

1. Baskı
Ekim, 2014 / Ankara
500 Adet

Kapak ve Sayfa Tasarımı
Baskı ve Cilt
Grafiker®
Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
1. Cadde 1396. Sokak No: 6
06520 (Oğuzlar Mahallesi)
Balgat-ANKARA
Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx
Faks : 0 312. 284 37 27
E-mail : grafiker@grafiker.com.tr
Web : grafiker.com.tr

Avanos Kaymakamlığı'nın Kültür Hizmetidir.

İÇİNDEKİLER

Mehmet CEYLAN (Nevşehir Valisi)
SUNUŞ 9

Filiz KILIÇ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Rektörü)
SUNUŞ 11

Mustafa ELDİVAN (Nevşehir Kaymakamı)
ÖN SÖZ 13

TEŞEKKÜR 15

Adem ÖGER-Gülbin İNCE
Halı Dokumacılığının Avanos Yöresi Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yaşamındaki Yeri 17

Adem ÖGER
Avanos Yöresinde Lakaplar ve Bir Soyağacı Örneği 33

Ahmet GÜNDÜZ
Osmanlı Döneminde Avanos'un Sosyo-Ekonomik Yapısı (1722-1918) 47

Ahmet Turan TÜRK-Şerife ÖRDEK
Geçmişten Günümüze Kitabeleriyle Avanos 61

Ali KORKMAZ
Bir Kamusal İletişim Aracı Olarak Avanos Belediyesi Logosunun Analizi 71

Ali MEYDAN- Şenay GÜNGÖR
Avanos'ta Sürdürülebilir Turizm İçin Planlamanın Önemi 81

Alparslan SANTUR
Avanos (Nevşehir) Yöresi Bazı Geleneksel Kültür Değerleri ile İlgili Bir Tasnif Denemesi 105

Atila TÜRKER
Avanos Arkeolojisi Üzerine Bir Değerlendirme 111

Ayşen TÜKEL
Kaybolmaya Yüz Tutmuş Çocuk Oyunları: Avanos Örneği 129

Barış Emre SÖNMEZ
Avanos'ta Bir Yeraltı Şehri: Özkonak 143

Betül AYTEPE- Elif Eren GÜLTEKİN-Bahadır Cem ERDEM
Avanos Kırmızı Çömlek Çamuruna Uygun
Sır Kompozisyonlarının Üretilmesi 161

Elif Esra ÖNEN
Avanos'ta Bir Edebiyat Dergisi: "Şiiri Özlüyorum" 185

Emin Erdem KAYA- Emre ÜSTÜN-Yiğit ALKAN
Avanos Müzik Kültürü ve Avanoslu Selahattin 197

Emine Zehra TURAN
İnanç Bağlamında Avanos Kiliseleri 213

Emrah KESKİN- Emrah ÖRGÜN
Geleneksel Avanos Mutfağı ve Gastronomi Turizmine Kazandırılması 225

Eren ŞENOL
Avanos Nüfusunun Yaş Yapısı 235

Ergün LAFLI- Olcay KILINÇ
Avanos'un Roma ve Bizans Dönemleri Arkeolojisi ve Tarihi 251

Eşref ATABEY
Avanos İlçesi (Nevşehir) Tıbbi Jeolojik Unsurları ve Halk Sağlığı 259

F. Nurgül TÜREMİŞ-Nilda ERSOY-Sevinç ATEŞ
Avanos'un Agroturizm Potansiyeli: Fırsatlar ve Kısıtlar 285

Faruk AŞLAKCI
Dünden Bugüne Avanos Yerel Medyası 301

Fatma GÜNDÜZ
Turizmin Kültürel Miras Üzerine Etkileri:
Avanos Halkının Farkındalığı 317

Fatma KÖSE
Nevşehir-Avanos'ta Evlilik Adetleri ve Bu Adetlerin Günümüzde
Geçirdiği Değişimler 331

Filiz KILIÇ-Tuncay BÜLBÜL
Biyografik Kaynaklara ve Sicill-i Ahval Kayıtlarına Göre
Osmanlı Yönetim ve Aydınlanmasında Avanos 339

Gül Fidan YENEL AVCI-Murat YAYLA-İbrahim AYDIN- İbrahim NARİN-Fatma ÇAVUŞ- Fatih AVCI-Halil YONAR-Salih CENGİZ
Avanos ve Çevresindeki Bazı Kaplıca Sularında Element Analizi 357

Hakan ERKAYA
Avanos Saruhan Taçkapı Süsleme Programları 377

Hava SELÇUK
Salnamelerde Avanos (1873-1907) 395

Hüseyin GÖNEL
Avanos Türkülerinde Güzel İmajı 409

Hüseyin SARAÇOĞLU
Avanos'un Cumhuriyet Sonrası Kentsel ve Kırsal Nüfus Değişimleri 413

İbrahim YILMAZ-Zeynep ÇOKAL-Hakan AKÇA-M. Doğan KAMIŞ
Turistik Yörelerin Sürdürülebilir Kalkınma Aracı Olarak
Cıttaslow (Yavaş Şehir) Hareketi: Avanos'a Yönelik
Bir Durum Değerlendirmesi 425

İlyas GÖKHAN
Roma ve Bizans İmparatorlukları Zamanında Avanos'la İlgili Tarihi
Kayıtlar (Venasa) 447

İmran GÜNDÜZ ALPTÜRKER
Avanos'ta Yaşayan Geleneksel Bir Kutlama "Goyun Hooo!" 459

Kürşat KOÇAK
Antikçağda Avanos (Nenassa) ve Çevresindeki Yerleşim Merkezleri 467

M. Cüneyt BAĞDATLI-Kadir SABANCI-Halil İbrahim OĞUZ-Oktay ERDOĞAN
Evsel ve Hayvansal Atıkların Biyogaz Üretiminde Kullanılarak
Tarımsal Açıdan Değerlendirilmesi: Avanos İlçesi Örneği 475

M. Emin YILDIZLI
Kızılırmak Türkülerinde Kızılırmak Metaforları 483

M. Güray TÜYSÜZ
Güray Seramik Müzesi 495

Mehmet Ali YOLCU
Avanos Yöresinde Ölümle İlgili Tabusal Kaçınmalar 501

Mehmet ÇERİBAŞ
Avanos Yöresinde Uğurlamalar, Karşılamalar, Kutlamalar ve
Bunların İşlevsel Halk Bilimi Kuramına Göre İncelenmesi 511

Mehmet Emin DEDE
Gelenekselin Temsili ve Mekânlarda Sunumu Üzerine Bazı
Değerlendirmeler: Avanos Örneği 531

Mehmet HAZAR- Cevdet İLHAN- Mehmet YUĞURAN
Nevşehir ve Avanos Yöresi Kapı Kilitleri 537

Meliha AKLIBAŞINDA
Kızılırmak Nehri'nin Yaşam Verdiği Kentlerde Avanos'ta
Suya Dayalı Rekreasyon Olanakları 555

Mine Hoşcan BİLGE
Ercan Kesal'ın "Peri Gazozu" Eserinde Mekân Olarak Avanos 563

Murat GÜR
Avanos'ta Yarınları Beklerken Abdullah Rıza Ergüven'in
Otobiyografisinde Mekân 577

Murat ÖNTUĞ-Hüseyin SARAÇ
İşlev, Önem ve Misyonlarıyla Avanos'un İncisi
Kızılırmak Gazetesi'nin Dünü ve Bugünü 585

Mustafa ELDİVAN
Avanos Kent Müzesi 605

Mustafa KAYA
Avanoslu Şair ve Yazarlar 651

Mükremin TOKMAK
Nenassa'dan Günümüze Avanos'un Bilinmeyen Arkeolojik Tarihi 673

Nazmi ORUÇ
Avanos'ta Arsenikli Su Problemi: Genel Değerlendirme 687

Necat ÇETİN
İğdelikışla (Şambayat) Köyünde 1302 Yılı (M. 1904)
Son Osmanlı Nüfus Sayımı (Tahriri) 699

Nefise KORKUTMAZ ERGİN
Avanos İlçesinde Turistik Amaçlı Satışa Sunulan Dokumalar
Üzerine Tespitler 711

Neşe ERENOĞLU-Çetin PEKACAR
Avanos'taki İş Yeri Adları Üzerine 721

Oğuz ÖZDEM
Avanos ve Çevresinde Yaşanmış Halk Hikâyeleri 735

Osman GÖKDOĞAN-Mehmet Fırat BARAN
Avanos İlçesinin Tarımsal Mekanizasyon Özellikleri 741

Özen TOK
Osmanlı Döneminde Zirai Kredilerin Geri Ödenmesinde Yaşanan Sorunlar (1912 Yılı Avanos Örneği) 749

Rahman ŞAHİN
Kırşehir Vilayeti Dâhilinde Avanos (1925) 761

Savaş Kurtuluş ÇEVİK- Mükremin TOKMAK
Cumhuriyet'ten Günümüze Avanos Kökenli ve Avanos'ta Yaşamış Ressamlara Dair Tespitler 771

Serkan KÖSE
Avanos Ninni Söyleme Geleneğinin İşlevsel Özelliği Üzerine 791

Sevda TOKER - Mükremin TOKMAK
Avanos Kökenli ve Yörenin Müziğine Katkı Sağlamış Halk Müziği Sanatçılarına Genel Bir Bakış 799

Tamer NACAR
Türk Resim Sanatına Hizmet Veren Neşet GÜNAL'ın Sanat Hayatı 811

Tuğba GÖNEL SÖNMEZ
Ağıtlarda Kızılırmak 831

Tuncay BÜLBÜL- Murat GÜR
Avanoslu Şair İbrahim KARADAĞ 849

Yasemin UÇAR
Avanos'ta Yerel Basın ve Demokrasi 859

Yaşar KALAFAT
Tul İnanç-Geleneğinin Arkaik Dönemden Günümüze Görüldüğü Haller ve Avanos Halk İnançlarındaki Yansımaları 873

Zafer BAYKAL
Çömlekçilik Geleneğinde Perküsyon Müzik Enstrümanları Üretimi 893

Zahide BAYER ÖZTÜRK-Elif EREN GÜLTEKİN
Avanos Yöresine Ait Killerin Duvar Karosu Sırında Renklendirici Olarak Kullanılabilirliği 907

Zeynep BATUR
Avanos ve Civarının Görsel Sanatlar (sinema-dizi-reklam-klip) Açısından Değerlendirilmesi 917

Anıl ÇELİK
Avanos 931

AVANOS YÖRESİNDE ÖLÜMLE İLGİLİ TABUSAL KAÇINMALAR

Mehmet Ali YOLCU
Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
E-posta: mehmetaliyolcu@nevsehir.edu.tr

ÖZET

Toplumsal kimliği oluşturan ögelerin başında geçiş dönemi uygulamaları gelmektedir. Bu geçiş dönemlerinden biri olan ve hakkında birçok ritüel üretilen ölüm olgusu, kültürlerdeki önemli dinsel tören günlerinin doğuşuna neden olmuştur. Bunlar, bir durumdan diğerine geçişin sınırlarını çizer. Kolektivist bilinçten bireysel düşünüşe geçişle birlikte benlik, kimlik ve mülkiyet duygusu, bir son olarak ölüm düşüncesinin insan zihnine yerleşmesinin yolunu açmıştır. Benlik düşüncesiyle bağlantılı bir yaşam içerisinde ölüm, korkutucu bir gerçeklik olarak ortaya çıkmıştır. İnsanlar, ölümü önceden anlamak için ve belki ondan korunmak için birtakım olayları ölümle ilişkilendirirler. Ölüm öncesine, sırasına ve sonrasına ait birtakım inanış ve gelenekler toplumun ölüme bakış açısını da yansıtmaktadır. Örneğin, baykuşun evin çevresinde uçmasının, ötmesinin, evin çatısına ya da bahçesindeki bir ağaca, direğe sık sık uğramasının o haneye ölüm getireceği ve evden cenaze çıkacağı kaygısını uyandırır. Bu durum karşısında baykuş kovularak ya da öldürülerek evden uzaklaştırıldığı takdirde ölümün de uzaklaştırılacağı düşünülür. Buna benzer inanışlar, ölümden korunma amacıyla ortaya çıktığı düşünülen tabusal kaçınmaları doğurmuştur. Bazı durumlarda ölüm tabusuna bağlı kaçınma davranışları sergilenirken asıl amaç, profanla temas eden nesneler aracılığıyla kutsalın bozulmasını engellemektir. Diğer durumlarda, potansiyel açıdan zararlı ve içeriğinde majik güç olduğuna inanılan nesnelerden korunma hedeflenmektedir. Bu çalışmada, Avanos yöresinde varlığını sürdüren ölümle ilgili tabusal kaçınma davranışları, derleme tekniğiyle toplanmış ve analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Tabu, Avanos.

1. Tabu Kavramı

Dünya bilim literatürüne Polinezya dilinden geçen *tabu*nun tanımlanmasında çeşitli farklılıkların olduğu görülmektedir. Bunun nedenlerinin başında, terimin hem negatif hem de pozitif büyüsel gücü kapsayan *mana* inancı ve totemizmle yakın ilişkili olması ile ilkel bilinçte kutsal ve kirliliğin aynı kavram alanı içinde yer alması gelmektedir. Bir diğer neden, ilkel topluluklara ait bu kavramın zamanla anlamı genişleyerek uygar toplumlarda da kullanılmaya başlanması ve böylelikle *günah, mekruh, haram* gibi birtakım dini yasaklamalar ile modern dünyanın bazı ahlaki ve hukuksal kısıtlamalarını da kapsamasıdır. Ayrıca, tabu bir nesneye verilen geçici adlandırma mıdır; yoksa bazı nesne, varlık, hayvan ve insanlarla temas kurma yasaklamaları mıdır, sorularının tam olarak açıklığa kavuşturulamaması, terimin karşıladığı anlamlarda bir karmaşanın oluşmasına yol açmıştır. Bu durum, elbette terimin alındığı Okyanusya ile Avrupa kültürleri arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Sözgelimi, *kanguru* denildiğinde bir Avrupalı ona sınırlı bir anlam verirken, Okyanusya yerlilerinin kanguruya verdiği anlam çok daha geniş olacaktır.

Tabu sözcüğüne yüklenen anlam çeşitliliği, kavramın Batılılarca keşfinden sonra ortaya çıkmıştır. Ancak şu da bir gerçektir ki, ilkellerin dünyasında totem ve tabu arasında sıkı bir ilişki olması nedeniyle terimin kullanım alanlarını iyi anlamak gerekmektedir. *Türkçe Sözlük*'te tabunun anlamı, "*1.Kutsal sayılan bazı insanlara, hayvanlara, nesnelere dokunulmasını, kullanılmasını yasaklayan, aksi yapıldığında zararı dokunacağı düşünülen dinî inanç, 2. Yasaklanarak korunan nesne, kelime, davranış, 3. Tekinsiz*" (TDK 2005: 1881) olarak verilmektedir. Sedat Veyis Örnek, *Etnoloji Sözlüğü*'nde (1971: 219), tabunun insanlığın yazılmamış en eski yasası olarak yasaklarla ortaya çıkan, bu yasakların ihlali ile ceza dizgelerini doğuran, bu içerikle yasağın türünü, yasağın çiğnenmesi sonucu kutsallığı ya da kirliliği anlattığını belirterek Polinezya dilindeki *tapu*nun "ta: *işaretlemek, nişan koymak*" ve "pu: *olağanüstü, insanı şaşırtan, dikkat çeken*" demek olduğunu bildirmiştir. Aslında tabu sözcüğünün Polonezcedeki genel kullanımı, tabunun yasakladığı şeyin kutsal ya da kozmik kuvvetlerle bağlantılı olduğuna işaret eder. Tabu, kozmik ögelerden insan hareketleriyle ve tabunun egemenliğinin bireysel ve toplumsal yaşamın çok geniş dinsel dizgeleriyle baskı denetimi altına almakla ilgili olmuştur. Şinasi Gündüz'ün *Din ve İnanç Sözlüğü*'nde (1998: 356), tabu, çekinilmesi, uzak durulması gereken kural ve tehlikeli şey, anlamında verilmektedir. Aslı *tapu* ya da *tafoo* olan bu terimin Yeni Zelanda'dan Tahiti'ye kadar *tapu*, Havai'de *kapu*, Fiji'de *tabu* ve Malagasy'de *tabaka* şeklinde kullanıl-

dığı ortaya konulmuştur. Tabu, genellikle yasaklamaya ilişkin bir anlam içerir. Tabunun kutsal ya da tehlikeli karakteri nedeniyle tabu sayılan herhangi bir şeye özel bir takım hazırlıklar yapmadan dokunmak ya da onunla ilişkiye geçmek son derecede tehlikeli sayılır. Zira bu kurala uyulmadığı takdirde ilgili nesne ya da varlıkta bulunan tehlikeli gücün temas kuran kişiye geçeceği ve ona zarar vereceği düşünülür.

İlkellerdeki tabu ile yazılı toplumlardaki dinsel kısıtlamaları eş tutan tanımlamalar da vardır. Cengiz Batuk, *İslam Ansiklopedisi*'nin "*Tabu*" maddesinde (2010: 334), Okyanusya dışında benzer anlamlı sözcüklerin Amerika, Afrika, Kuzey ve Orta Asya topluluklarında da bulunduğunu ifade ederek kutsal karşılığında Latincedeki *sacer*, Yunancadaki *áyos* ve İbranicedeki *kadoş* sözcüklerinin de aynı anlama geldiğini söyler. Ayrıca Arapça *bereket* kelimesinin mana ile aynı anlamda olduğunun ileri sürüldüğünü, buna göre hem bereket hem de mananın talih ve gücü kutsallıkla birleştirdiğini, benzer durumun Hinduizm'deki *şakti* ve Greko-Hıristiyanlıktaki *karizma* kavramları için de geçerli olduğunu öne sürmüştür.

İlkel insanın bilincinde kozmos, *kutsal* ve *profan* olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır. Ancak bu düşüncenin oluşabilmesi için toplumsal evrimin kirlilik ve kutsallığın içerdiği anlam dünyasının zamanla farklılaşarak düalist düşünce tarzının ortaya çıkmasına izin vermesi gerekecektir. Nitekim Kürşat Demirci, *İslam Ansiklopedisi*'nin "*Haram*" maddesinde, tabu için "*temiz, kirli ve tabu duygularının kutsal ve kutsal olmayan ayırımından türediği düşünülebilir*" (1997: 98) demektedir. Demirci'ye göre (1997: 98), kutsal olmayanın tehdit edici içeriği, onun doğuracağı tehlikeleri bertaraf etmek üzere tabu düşüncesinin gelişmesine yol açmıştır. Böylece tabu, kutsal olmayan alandaki tehditlere karşı koruyucu bir özelliğe sahip olduğu düşünülmüştür. Tabunun kendisine uygulandığı kutsal dışı bölgedeki nesneler ise kirli kabul edilmiştir. Tabu bir yandan kirliliğe dokunan, bir yandan da kirlilikten uzaklaştıran negatif ve pozitif bir içerikle doldurulmuştur. Zaman içerisinde ahlaktaki değişmeler, kutsal, tabu ve kirli duyguları arasındaki ayrımı daha da netleştirmiştir. Toplumsal hayatın çeşitlenmesi ve gelişmesine koşut olarak tabu duygusu da açıklığa kavuşmuş ve bugün bilinen alandaki kurallar meydana gelmiştir. Tabunun en önemli işlevi, basitçe, insan ve doğa arasındaki ilişkiyi düzenlemeye katkıda bulunan sınırlamalar üretmesidir. Buna göre tabu olan herhangi bir şey aşılamaz, çiğnenemez ya da ihlal edilemez. Eğer ihlal edilecek olursa tabunun yöneldiği nesnedeki *mysterium* ihlal edene bela getirecektir. Böylece ilkel anlayışa göre tabu olumsuz bir enerjiyi engellemektedir. Bununla birlikte dinsel düşün-

cenin bugünkü anlamda sistematik hale gelmesinden itibaren ihlal sonucu tehdit edici gücünü kullanan nesnedeki cezalandırıcılık yetkisi, nesneden alınmış ve ilahi güçlere devredilmiştir. Bu noktadan sonra tabu duygusundan *haram* anlayışına geçecek bir zemin hazırlanmıştır.

Tabuyla ilgili olarak çeşitli sınıflandırmaların yapıldığı görülmektedir. Edmund Leach, James Frazer, Franz Steiner, Frederick Barth, Rudolf Lehmann, Mary Douglas ve Sigmund Freud gibi önde gelen araştırmacılar, ensest, yamyamlık, yemek, seks, kirlilik ve ölüm gibi tabu kavramı ile ilişkili olan konular üzerinde teorik analizler yapmışlar ve tabuyu bu konular üzerinden sınıflandırmaya çalışmışlardır. Örneğin, James Frazer, tabunun ayrıntılı bir analizini yaptığı *Taboo and the Perils of the Soul* (1913: IX-XV) adlı yapıtında tabuları; tabu hareketler, tabu kişiler, tabu nesneler ve tabu sözcükler olmak üzere dört gruba ayırır. Yabancılarla ilişki, yeme ve içme, yüz gösterme, bir yere kapanma gibi eylemler tabu hareketleri; şef, kral ve rahipler, cenazeye katılanlar, ölüler, regl ve lohusa dönemlerinde kadınlar, cinayet işleyenler, savaşçılar, avcı ve balıkçılar tabu kişileri; keskin silahlar, demir, saç, kan, tükürük, yiyecek, demir halkalar, düğüm gibi şeyler tabu nesneleri; bazı özel adlar, bazı akraba adları, ölü adları, şef ve kutsal kişilerin adları, tanrı adları ise tabu sözcükleri oluşturur.

2. Türklerde Ölüm Tabusu

Türk kültüründe ölüm olgusu, ölümden sonra ruhun yaşamayı sürdüreceği inancı üzerine şekillenmiştir. Türklerde ölüm kültürü, birçok inanç sistemlerinin etkisine rağmen çokça değişiklik göstermeden günümüze kadar ulaşmıştır. Abdülkadir İnan'ın verdiği bilgiye göre, Türklerin eski inançlarına göre ölüme Erlik'in aç gözlülüğü ya da Ülgen ve Erlik'in aldığı ortak karar neden olmaktadır. Buna göre, Erlik'in açgözlülüğünün neden olacağı ölüme Erlik'e kurban sunularak engel olunabilir. Fakat Ülgen ile Erlik'in ortak kararı ile gelen ölüm kaçınılmazdır (İnan 1976: 94). Göçebelerde savaşta ölüm, hastalık nedeniyle ölüme yeğlenir. Keza savaşta ölüm en ihtişamlı ölüm biçimidir (Roux 2001: 41; Eliade 1999: 41). Altay toplumlarında ölmeme arzusu çok güçlüdür. Yaşama arzusunun doğal bir sonucu olarak ölüm, büyük bir felaket ve derin üzüntülere yol açan bir olaydır. Ölümün büyük bir felaket olarak algılanması mümkün olan tüm imkânlarla çareler aranılan ve sıklıkla ifade edilen bu çok güçlü yaşama arzusunun normal bir sonucudur. Yakutlar ve Soyotlar, cesedi bırakıp kaçacak kadar ölümden korkmuşlardır. Özellikle Şamanların ölüsünden korkulmuştur (Roux 1999: 52, 62, 104). Trajik bir şekilde ölen birinin, özellikle bir şamanın, kolaylıkla kötü ya da saldırgan bir hayalete

dönüşerek geri dönmesinden duyulan korku nedeniyle cesedin etrafında çeşitli önlemler alınmaktadır. Bu arada ölenin göğsüne metal bir eşya veya bir taş konulduğuna, başının kesilerek göğsüne yerleştirildiğine, ölüye bir kazık saplandığına vb. dair arkeolojik ve etnografik bilgilere sıklıkla rastlanılmaktadır (Tryjarski 2012: 139). Ölüm korkusu, ölümün kendisinden çok körmöslere karşı duyulan bir korku olarak görünmektedir. Göçebenin ölüm korkusu maddi hayata dayanır. Süratli ve hareketli bir bünyeye sahip olan göçebe, hayatın kısalığının farkındadır. Eski Türklerde de diğer insanlarda görülen ölüm korkusu vardır. Ancak onların ölüm korkusu, ölüm ile yok olmaya bağlı değildir. Çünkü Şamanizm'de yaşama bağlılık ve öldükten sonra yaşamın öte dünyada devam ettiği inancı esastır. Süratli ve hareketli bir yaşam tarzına sahip atlı göçebelerde ölüm korkusu, daha çok göçüp gitmeden önce dünyaya müşahhas bir şey bırakamamak endişesinden ileri gelmektedir (Ölmez 2008: 15).

Eski Türklerde hastalığın yarattığı korku, ölümle daha da artmakta ve bu olgu, toplumun bunu reddetmesine yol açmakta ve bu da, cesedin belirli bir süre, bazen üç ya da yedi gün; herhalde en fazla korkulan ve en güçlü ruhların cesetten ayrılması için gerekli zaman süresince terk edilmesine neden olmaktadır. Bu aynı korku veya diğer bir neden, ölenin adı ile ilgili tabunun kökenini oluşturabilir. Çok ünlü tarihsel bir örnek, ismi *ayna* anlamına gelen ve ölümünden sonra adının anılması yasaklanan Cengiz Han sülalesinden Tuluy'un durumudur (Roux 1994: 223). Günümüzde ölünün ardından yapılan *yedisi, kırkı* gibi ritüellerin temelinde ruhun cesetten ayrılma süresinin beklenmesi, dolayısıyla *ceset tabusu* bulunmaktadır. Roux'a göre (1994: 66), hastalığın çoğu kez bir suçun, yani bir tabuya karşı gelme veya görünmeze karşı işlenmiş bir suç sonu geliştiğine inanılmaktadır. Bu durumda, hastalığı sağaltmak için sadece büyü ile yetinilmiyor, iyi davranışlarda bulunulmaya çalışılıyordu. Örneğin, tutsaklar serbest bırakılıyor, daha fazla yardım yapılıyordu. Edward Tryjarski, Türk ölüm kültürü üzerine yaptığı çalışmasında *ceset tabusu*nu tahlil eder. Tryjarski'ye göre (2012: 137-138), cenazede bir yandan derin bir üzüntü ve endişe vardır; ölü yıkanır, elbisesi giydirilir ve önceden talep ettiği her şeyle süslenir. Diğer yandan da cansız bedenden duyulan büyük korku, ondan olabildiğince çabuk kurtulma isteği göze çarpar. Bu karşıt duygular, cenaze töreninin her aşamasında kendini hissettirmektedir. Bu ikircikli davranışın çok rahat bir açıklaması vardır. Bir yandan iyi bir insana mümkün olan en iyi kaderi garantilemek, öte yandan da ölüye dokunmakla bizzat karşılaşılacak zararlardan duyulan korkuyu azaltmak söz konusudur. Sonuncu korkunun hiç kuşkusuz iki

nedeni vardır: Biri fiziksel olarak ölümün bulaşacağı korkusu, diğeri cesetle ilgilenirken kendi yaşamını ve sağlığını tehlikeye atma; yani ölünün bir kimseyi yanında götürebileceği korkusudur. Tryjarski, açıklamalarını şöyle sürdürür: "*Başta Tatarlar ve Tatar-Mişarlarda olmak üzere Türklerde ölülerin yaşayanları kaçırdığı inancı çok yaygındır. Yaklaşmakta olan ölüm yeterince tehlikeli sayılır, bu nedenle ağır hasta birinin bulunduğu yurtlar veya barklar, mesela toprağa saplanmış bir mızrağın ucuna takılmış bir bez parçasıyla özel olarak işaretlenirdi. Ölen insanların cesedi her zaman kirli ve tehlikeli kabul edilmiştir, bu nedenle ona doğrudan dokunmaktan kaçınılmalıdır. Bu itibarla bir kez daha değinmek gerekirse, ölünün yıkanması sırasında eldiven kullanılır. Ancak çoğu halkların geleneklerinde tespit edilmiş bu korku, belirgin olarak ifadesini ölüyü öldüğü yerde bırakmayı ve panik içinde kaçmayı tercih etmekte bulur. Yakutlar ya da Soyotlar gibi halkların ölüyü öylece çadırda bıraktıkları ve otağlarını başka bir yerde yeniden kurmak için terk ettikleri bilinmektedir*." (Tryjarski 2012: 137-138). İskitler de, cenaze defininden sonra, kendilerini bir çadırda kenevir dumanıyla yaptıkları buhar banyosunda temizlerler (Baldick 2010: 31).

3. Avanos Yöresinde Ölümle İlgili Tabusal Kaçınmalar

Çağrışım yoluyla ölümü hatırlatan, başka bir söyleyişle, ölüme önbelirti sayılan belli olayların, eşyanın, düşlerin, psikolojik ve fizyolojik değişikliklerin yanı sıra, yerine getirilmediği zaman ölüm getireceğine inanılan birtakım işlemler ve davranışlar da vardır. Bu işlemler, ölenle ilintili kimi araç-gerecin, davranışın ve durumun ölüm getireceği korkusunda temellenmektedir. Bu korkudan kurtulmak, daha doğrusu ölümü uzaklaştırmak, saptırmak ve etkisiz kılmak için, halk inanmalarına göre, bir takım uygulamalara, kaçınmalara dikkat etmek gerekmektedir. Bu kaçınma davranışlarından bazıları şunlardır: Ölü evindeki yemek dolu kaplar boşaltılır, yiyecek ve içecekler dışarı çıkartılır. Ölü yıkanırken uyuyan kimseler uyandırılır. Cenaze çıkınca ardından su dökülür. Ölü yıkandıktan sonra su ısıtılan kazan ters çevrilir. Mezar dönüşü, eve gelirken ölenin yakınları arkalarına bakmazlar (Örnek 2000: 212). Diğer yandan insanlar, eskiden ölmüş kişilere saygı göstermelerine karşın, yakın zamanda ölmüş olanlardan korkmuşlardır. Yakın zamanda ölmüş kişinin öte dünyaya henüz alışmamış olmamasından dolayı, ailesini, arkadaşlarını, hatta sürülerini yanına almaya çalışacağına, eski dünyasını bırakmamakta kararlı olacağına inanılmıştır (Eliade 1999: 239).

Avanos yöresinde, Türkiye'nin diğer yerlerinde olduğu gibi, ölüm öncesine, esnasına ve sonrasına ait birtakım inanış, gelenek ve törenler

toplumun ölüme bakış açısını da yansıtmaktadır. Yörede ölüm öncesi, sırası ve sonrasında birtakım nesne, davranış ve durumdan kaçınılmaktadır. Bu kaçınmalar şunlardır:

Yörede insanların birbirlerine söyledikleri, "Allah uzun ömür versin, Allah dert verip derman aratmasın, Allah ölüm acısını göstermesin vb." (K.K.2, K.K.7) dua mahiyetindeki sözler, ölümün uzaklaştırılması amacını taşımaktadır.

Baykuşun evin çevresinde uçmasının, ötmesinin, evin çatısına ya da bahçesindeki bir ağaca, direğe sık sık uğramasının o haneye ölüm getireceği ve evden cenaze çıkacağı kaygısını uyandırır. Bu durum karşısında baykuş kovularak ya da öldürülerek evden uzaklaştırıldığı takdirde Azrail meleğinin ve ölümün de uzaklaştırılacağı düşünülür. Ayrıca baykuş ötmesinin ecel ile ilişkilendirilmesinden dolayı oluşan endişeyi ve olumsuz düşünceyi uzaklaştırmak için baykuşa "Muratdede kuşu" da denilmektedir (K.K.6, K.K.8, K.K.11, K.K.16, K.K.18).

Bir köpeğin evin önünde uzun uzun uluması, o evden cenaze çıkacağına yorumlanır. Uluma sesine karşılık köpeğe "Kendi başını ye!" diyerek beddua edilir. Herhangi bir konu için fazla ağlanmasının ölüm getireceğine inanılır. "Ağıt ağıt getirir, ağıt ölüm getirir" ifadesi kullanılarak ağlayan kişiye telkin edilir. (K.K.4, K.K.5, K.K.10).

Terlik ya da ayakkabının ters dönmesinin hastalık ya da ölüm getireceği inancı vardır. Bunun için ters dönmüş terlik veya ayakkabı hemen düzeltilir. Rüyada ölen bir kişi tarafından çağırıldığını görmek, rüyayı gören kişinin ecelinin yaklaştığına yorumlanır. Rüyadan çok etkilenilirse uyanır uyanmaz hiç kimseyle konuşmadan bir soğan dörde bölünüp dört yol ağzına atılır. Rüyada külçe şeklinde altın veya çiğ et görülmesi, yakın bir zamanda yakın bir yerden cenaze çıkacağına yorumlanır. Böyle rüyalar kimseye anlatılmaz; sadece akan suya anlatılır K.K.3, K.K.4, K.K.6).

Mezarlık yanından geçilirken ıslık çalınmaz, mezarlık elle gösterilmez, mezarlığa doğru parmak uzatılmaz. Buranın yanından arabayla geçerken eğer müzik çalıyorsa müzik kapatılır. Diğer yandan mezarlıktan ağaç kesilmesi ve çiçek koparılması uğursuzluk işaretidir K.K.1, K.K.9, K.K.12).

Yörede bir ölüm gerçekleştiyse cenaze evindeki yemekler, su dolu kaplar boşaltılır. Bazı durumlarda sadece yemek kaplarının üzeri örtülür. Yöre halkı arasında, bu sulardan Azrail meleğinin elini yıkadığına, yemeklerden de tattığına inanılmaktadır K.K.7, K.K.9).

Cenaze yıkanırken ve mezara götürülürken uyuyan kişiler varsa ölüm onlara bulaşmasın diye onlar uyandırılır (K.K.7, K.K.9). Burada sem-

patik büyünün benzerlik yoluyla uyuyan kişileri etkileyeceği inancı söz konusudur.

Ölünün yıkanması için su ısıtılan kazan, yıkama işleminden hemen sonra ters çevrilir. Ateş söndürülür, kalıntıları evin bahçesinden dışarı atılır. Cenaze kadınsa onu bir kadın, erkekse onu bir erkek yıkar K.K.1, K.K.2).

Ölen kişinin karnı şişmesin diye karnına makas ya da bıçak konur. Eğer cenaze aynı gün toprağa verilmeyecek, bir gece bekletilecekse gece cenazenin kaldığı odanın ışığı yanık bırakılır, cesedin yanında kimse kalmaz. Ölü, yataktan alınınca hemen yatak toplanır ve yerine bir taş konulur (K.K.3, K.K.13, K.K.15, K.K.17).

Cenazenin olduğu evin dış kapısının önüne ölen kişinin bir çift ayakkabısı konur ki cenaze evi belli olsun. Farklı bir inanışa göre de ölümün, ölen kişiyle birlikte haneden uzaklaşması inancıyla ayakkabısı kapı eşiğine konmaktadır. Ölen kişinin kıyafetleri, ayakkabıları, eşyaları çok zaman geçmeden hayır olsun veya geride kalanlar onları görüp üzülmesin diye ihtiyaç sahibi fakirlere dağıtılır. Bu kıyafetler ölü soykası olarak adlandırılır ve bunları ölünün yakınları asla kullanmazlar (K.K.10, K.K.16).

Mezar kazımı için götürülen kazma ve kürek omuza alınmaz. Mezar kazımında ya da ölü gömülürken kazma ve kürek elden ele verilmez, bunlar önce yere bırakılır, sonra diğer kişi bunları eline alır Mezarlıktan dönerken ölünün yakınları arkalarına bakmamalıdır. Cenazeye katılanlar kendi evlerine döndüklerinde ellerini ve yüzlerini yıkamadan yakınlarının yüzlerine bakmazlar, herhangi bir eşyaya dokunmamaya özen gösterirler (K.K.1, K.K.2, K.K.9, K.K.12). Tüm bu davranışlar, ölümün bulaşmasını önlemeye yönelik tedbirlerdir.

Cenaze namazına ve mezarlıktaki gömme işlemine kadınlar ve çocuklar katılmazlar. Cenaze toprağa verilirken hoca ve cemaat dua eder. Ölen kişinin yakınları mezara toprak atarlar. Ölen kişi bir kadınsa onunla nikâh düşen kişiler cesedi mezara indiremez. Defin işleminin ardından mezarın üzerine testi ile su dökülür. Başucuna mezarı belli etmek, belirlemek amacıyla bir taş konulur. Cenaze evine eş, dost, komşu ve akrabalar toplanır, başsağlığına gelinir. Yakın komşu ve akrabalar ölünün yakınlarına yemek getirir. Cenaze evinde yemek pişmez (K.K.14, K.K.18).

Sonuç

İnsanlık tarihinin karanlık dönemlerinde ortaya çıktığı varsayılan ve insanlığın ilk yazısız yasası olarak kabul gören tabu, toplumsal evrimin basamaklarında çeşitli işlevlerle yaşatılmış, tarihsel süreçte ilk toplumsal kuralların, örfün, geleneklerin, dinin ve en önemlisi de ahlakın temelle-

rini oluşturmada etkin bir biçimde yer almıştır. Çeşitli çevresel koşulların etkisiyle tabu kavramının, totem yasaklarından ayrı olarak birtakım katı ahlak ve din kurallarını da kapsayacak biçimde anlam genişlemesine uğradığı açıktır. Türk kültüründe ölüm algısı, diğer kültürlerde olduğu gibi, çeşitli kaçınmaları beraberinde getirmekle beraber, asıl olarak ölümün kendisi ve ölen kişi tabu olarak telakki edilmiştir. Tabu olan nesneyle temasın temas eden kişilere felaket getireceği inancı ölüm geleneklerini de biçimlendirmiş görünmektedir. Bu bağlamda ölümle ilintili bütün hareketlerden, nesnelerden, durumlardan kaçınmanın temelinde ölümün adeta bulaşmasını önlemek yatmaktadır. Asıl olarak majik korkuya dayalı ölümle ilgili kaçınma davranışları, günümüzde İslam dini çerçevesine sokularak yaşatılmaya devam etmektedir. Ancak din kurumu, bazı durumlarda gelenekle çatışarak tabu ve kaçınmaların gevşemesine neden olmaktadır. Cenaze törenlerinin asli figürü olarak, hemen her yerleşim biriminde bulunan Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı imamlar, gelenekle sentezlenmiş halk dindarlığının etki alanını daraltmakta, böylece yazılı din kuralları ve öğretilerinden hareketle örneğin cenaze merasimleriyle ilgili büyüsel kaçınmaların gerilemesine neden olmaktadırlar.

Kaynaklar

Baldick, Julian (2010). *Hayvan ve Şaman: Orta Asya'nın Antik Dinleri*. Çev. Nevin Şahin. İstanbul: Hil Yayın.

Batuk, Cengiz (2010). "Tabu". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 39*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 334-335.

Demirci, Kürşat. (1997). "Haram". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 16*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 98-100.

Eliade, Mircea (1999). *Şamanizm: İlkel Esrime Teknikleri*. Çev. İsmet Birkan. Ankara: İmge Kitabevi.

Frazer, J. George (1913). *Taboo and the Perils of the Soul*. London: The Macmillan Press Ltd.

Gündüz, Şinasi (1998). *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları.

İnan, Abdülkadir (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ölmez, Özlem (2008). *Türk Folklorunda Ölüm Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

Örnek, S. Veyis (1971). Etnoloji Sözlüğü. Ankara: AÜ DTCF Yayınları.

Örnek, S. Veyis (2000). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Roux, Jean-Paul (1999). *Altay Türklerinde Ölüm*. Çev. Aykut Kazancıgil. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Roux, Jean-Paul (2001). *Orta Asya: Tarih ve Uygarlık*. Çev. Lale Arslan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Tryjarski, Edward (2012). *Türkler ve Ölüm: Geçmişten Bugüne Türklerde Ölüm Kültürü*. Çev. Hafize Er. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.

Sözlü Kaynaklar

K.K.1. Ahmet Yılmaz, 1940 doğumlu, Çavuşin kasabasında yaşıyor, ilkokul mezunu, emekli.

K.K.2. Bekir Koçak, 1947 doğumlu, Çavuşin kasabasında yaşıyor, ilkokul mezunu, emekli.

K.K.3. Emine Kafadar, 1956 doğumlu, Avanos'ta yaşıyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.

K.K.4. Fehime Akay, 1946 doğumlu, Avanos'ta yaşıyor, okuryazar, ev hanımı.

K.K.5. Gülhanım Yılmaz, 1964 doğumlu, Ayhanlar köyünde yaşıyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.

K.K.6. Hafize Özer, 1932 doğumlu, Avanos'ta yaşıyor, okuryazar, ev hanımı.

K.K.7. Halil Çopur, 1978 doğumlu, Çavuşin kasabasında yaşıyor, ortaokul mezunu, muhtar.

K.K.8. Kezban Karataş, 1958 doğumlu, Avanos'ta yaşıyor, ortaokul mezunu, ev hanımı.

K.K.9. Mustafa Keleş, 1933 doğumlu, Çavuşin kasabasında yaşıyor, okuryazar, emekli.

K.K.10. Nimet Pilav, 1932 doğumlu, Avanos'ta yaşıyor, okuryazar, ev hanımı.

K.K.11. Pakize Akçura, 1935 doğumlu, Avanos'ta yaşıyor, ortaokul mezunu, ev hanımı.

K.K.12. Salih Şan, 1955 doğumlu, Çavuşin kasabasında yaşıyor, lise mezunu, emekli.

K.K.13. Sıdıka Karataş, 1932 doğumlu, Avanos'ta yaşıyor, okuryazar değil, ev hanımı.

K.K.14. Suna Yücelay, 1958 doğumlu, Özkonak kasabasında yaşıyor, lise mezunu, emekli.

K.K.15. Şadiye Bozgül, 1933 doğumlu, Avanos'ta yaşıyor, okuryazar, ev hanımı.

K.K.16. Ümmühan Temuçin, 1949 doğumlu, Avanos'ta yaşıyor, ilkokul mezunu, ev hanımı.

K.K.17. Zekeriya İllez, 1962 doğumlu, Avanos'ta yaşıyor, yüksekokul mezunu, emekli.

K.K.18. Zeliha İkiz, 1967 doğumlu, Avanos'ta yaşıyor, ortaokul mezunu, ev hanımı.

Not: *Sözlü kaynaklardan elde edilen verilerin bir kısmı, yüksek lisans öğrencisi Esra Pilav'ın arşivinden alınmıştır.*